

Horváth H. Attila

· Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Veszprém
· hha@almos.vein.hu

AZ INFORMÁLIS TANULÁS SZÍNTEREI A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Kispest és Pestszentlőrinc példáján

The Grounds of Informal Education between the Two World Wars
Based on the example of Kispest and Pestszentlőrinc

Az egész életet átfogó tanulás paradigmája fontossá teszi, hogy elemezzük a tanulás különböző formáit. Az informális tanulás „a mindennapi élet természetes velejárója”, ami nem csupán a ma jelensége, ezért indokolt történeti áttekintése, színtereinek feltárása, analízise. A két világháború közötti Magyarországon az iskolán kívüli tanulás meghatározó tényezői a levente, a cserkészlet és sportkörök voltak. Azt vizsgáljuk, hogy milyen szerepe volt ezeknek a szervezeteknek és az azokban zajló informális tanulásnak a fiúk életében.

Olyan időszakot választottunk, amikor Magyarország elindult a sportnagy hatalommá válás útján. A kutatás két labdarúgóra (Puskás és Deák), klubjaikra (Kispest Atlétikai Club és Szentlőrinci Atlétikai Club) és az őket „felnevelő” településekre fókuszál. A települések társadalom- és helytörténeti elemzésével, az egykori klubtársakkal, kortársakkal, a családtagokkal, rokonokkal készített interjúk alapján, valamint a helyi újságok cikkeinek analízisével, az időszakot ábrázoló képanyagok gyűjtésével és ikonográfiai elemzésével kívánjuk megragadni a kisközösségek nevelést és tanulást kínáló helyszíneit, az informális tanulás sportklubokhoz, cserkészethez, leventéhez kötődő formáit.

Kulcsszavak: informális tanulás, levente, cserkészlet, sportklubok, identitás

PROBLÉMA

Az oktatási rendszer világválságának a jelzése, leírása, illetve a válaszok keresése már régóta foglalkoztatja a kutatókat (COOMBS 1969, HUSÉN 1979). Napjainkban sincs nyugvóponton a kérdés (MIHÁLY 2002), de az élethosszig tartó (lifelong learning) és az élet minden területét átfogó tanulás (life wide learning) fogalmi körül látszik körvonalazódni a tanulásnak olyan paradigmája, amely átfogó válaszlehetőséget kínál arra, hogy az oktatás hogyan viszonyuljon világunk felgyorsult és egyre gyorsuló technológiai, gazdasági, társadalmi változásaihoz (HALÁSZ 2008).

Az egész életen átívelő tanulás gondolata nyitott rendszerként tételezi a tudást, amiből még nem következik egyértelműen – rövid távon is nehéz pontosan meghatározni –, hogy mire készítse fel az iskola az új nemzedéket. Az a paradigmából adódik, hogy az oktatási intézmény feladata, hogy fejlessze a tanulást, mint az ember alapvető kompetenciáját, hogy az egyénben meglegyen az az attitűd, képesség és ismeret, amellyel a változásokra adaptív módon reagálhat. A *miként* és *hogyan* kérdéseire és általában az iskola funkcióinak meghatározására folyamatosan születnek a válaszok.

A lifelong learning (LLL) fogalma sem előzmények nélkül való, Field (2006) éppen a kontinuitásra hívja fel a figyelmet, hogy a 20. század eleji permanens nevelés és oktatás (lifelong education) fogalmának az utódaként, újraértelmezéseként is tekinthető. Az LLL fogalmához kapcsolódóan fontossá vált a tanulás keretei szerinti megkülönböztetése, ami alapján formális, nem formális és informális tanulásról (TÓT 2008) beszélhetünk. Napjaink oktatásügye számára az is világosan látszik, hogy a tudásszerzés iskolán kívüli helyszínei mind fontosabb szerepet töltenek be (CSAPÓ 2002), ezért lényeges szemponttá, megoldandó feladattá válik a más forrásokból szerzett tudások legitimálása (TÓT 2005), illetve az oktatómunkában való tudatos integrálása (CSAPÓ 2008). Ebben a felvetésben egyszerre hangsúlyos az informális tanulás szerepe az iskoláztatás mellett és az iskola által adható integrációs többlet, amely a különböző keretek között szerzett tudások összeillesztését segítheti.

Az Európai Bizottság (2000) úgy értelmezi az informális tanulást, mint ami „a mindennapi élet természetes velejárója”. Kiemelik azt is, hogy „nem feltétlenül tudatos tanulás, és lehet, hogy maguk az egyének sem ismerik fel tudásuk és készségeik bővülését”. Ez a megjegyzés is – közvetett módon – arra irányítja a figyelmet, hogy mennyire fontos a reflexió, a tanulásra való felkészültség és készenlét ahhoz, hogy az informális tanulás alkalmi és tartalmi tudatossá váljanak. Ugyanakkor az informális tanulás a tudás megszerzésének „ősi” formája, ami megvolt az iskola intézményének kiépülése, kötelezővé válása előtt, és azt követően is. Lényeges a kérdéssel foglalkozni azért is, mert az egyén életében az informális tanulás jelentős időt és teret tölt ki, még a magasan képzett személyek esetében is (COOMBS, AHMED 1974).

A KUTATÁS CÉLJA, KÉRDÉSEI

Az általánosabb cél annak a vizsgálata, hogy milyen szerepet játszott az iskolán kívüli nevelés, az informális tanulás az egyén szociális fejlődésében a két világháború közötti időszakban. A kutatás egy olyan csoportra fókuszál, amelynek sikere a testneveléshez köthető, ahhoz a területhez, amelyre az adott kor ve-

zetői kiemelt figyelmet fordítottak¹, a csoport sikerességét nemzetközi elismerés bizonyítja, hazai tekintetben pedig legendásnak számít – ez az Aranycsapat. A kutatás jelenlegi szakaszának konkrétabb célja az informális tanulás „történeti” formáinak a feltárása két szomszédos település, Kispest és [Pest]szentlőrinc fejlődésében. Azért ez a két település, mert a kispesti klub adta az Aranycsapat egyik kulcsjátékosát, a kapitány Puskás Ferenc személyében. Szentlőrinc pedig azért, mert – bár 1910-ben önállóvá vált Kispesttől – a két település fejlődése sok szállal kötődött össze nemcsak a korábbi évtizedekben, hanem a későbbiekben is. Még a húszas évek végén is napirenden volt a két település egyesítése. Kispest azért is figyelmet érdemel, mert a 20. századi Magyarország egyik legdinamikusabban fejlődő községe, majd városa. Statisztikai adatok bizonyítják, hogy Kispest lakosságának növekedési üteme magasan meghaladja a hasonló méretű – tízezernél több lakossal bíró – községek népességének gyarapodását.²

A következő kérdésekre keresünk választ: Milyen közösségi színterekhez kapcsolódtak az iskolán kívüli nevelés, az informális tanulás alkalmai? Mennyire tudatosodott a részvevőkben az informális tanulás, mennyire volt hatással a későbbi életükre? Milyen volt a fiatalok tanulás iránti attitűdje? A feltett kérdések megválaszolásához és az érintett nemzedék személyessé tételéhez a két település egy-egy ikonikus alakjának – Puskás Ferencnek, a legismertebb magyarnak és Deák Ferencnek, az örökös gólkirálynak – a gyermekkorát, ifjú éveit vizsgálva kívánunk közelebb kerülni.

Feltételezzük, hogy a két játékosnak otthont adó települések társadalom- és helytörténeti vizsgálatával, az egykori klubtársakkal, kortársakkal, a családtagokkal, rokonokkal készített interjúk alapján, valamint a helyi újságok kapcsos-

¹ Mutatja ezt egyrészt a 1921. évi LIII. tc., amely a testnevelést állami feladattá tette (és egyúttal létrehozta a levante intézményét). Másrészt a sportlétesítmények számának alakulása: A háború előtt kb. 700 ilyen objektumot tartottak számon, az 1935-ben készült statisztika már 6822 létesítményt rögzített (ROMSICS 2005, 221).

² A tízezernél több lakossal bíró községek népességének szaporulata 1900-tól 1910-ig*

A község neve	Jelenlévő népesség		Tényleges szaporodás	
	1900-ban	1910-ben	abszolút számban	%-ban
Kispest	9804 fő	30 212 fő	20 408	208,2
Rákospalota	11 594 fő	25 147 fő	35 531	116,9
Erzsébetfalva	15 732 fő	30 970 fő	15 238	96,9
Petrozsény	7765 fő	12 193 fő	4428	57,0
Soroksár	8871 fő	13 345 fő	4474	50,9
Budafok	7273 fő	10 954 fő	3681	50,6

A statisztikában 61 magyarországi község szerepel, amelyek közül a táblázatunkban csak az 50% feletti népességszaporulattal rendelkezőket tüntettük fel (Forrás: *Magyar Statisztikai Évkönyv* 1910: 15).

lódó híreinek az analízisével, az időszakot ábrázoló képanyagok gyűjtésével és ikonográfiai elemzésével megragadhatók az informális tanulás fő szinterei. Mindezeket összekapcsolva Deák és Puskás életrajzával meglehetősen pontos és életszerű képet alkothatunk majd a két labdarúgó gyermek- és ifjúkorának mindennapjairól, a kisközösségek nevelést és tanulást kínáló helyszíneiről.

A két játékos sportpályafutásának párhuzamba állítása ahhoz is adalékul szolgál, hogyan épült, alakult ki az Aranycsapat. Mindketten ott voltak, pályára léptek a kísérletezések, a csapat formálódásának az időszakában, aztán az egyikük kulcsszerepet kapott a sikert sikerre halmozó gárdában, a másik pedig nem került bele.

A VIZSGÁLT KÖZÖSSÉGI SZÍNTEREK

Az informális tanulás közösségi szintereit vizsgálva ezen írás keretei között nem térünk ki a korban fontos szerepet játszó levente- és cserkészmozgalomra, a vallási életre, és az iskolai vonatkozásokra is csak utalásokat teszünk. Itt és most a település, a család, a grund (játsszótér), a vendéglő és a sportegyesület kerül a figyelem középpontjába.

A TELEPÜLÉS

Az 1870-es évek folyamán a világvárosi fejlődésnek indult Budapest közvetlen szomszédságában kialakult egy sajátos település, Colonie-Klein-Pest, amelyet több szempontból is kettősség jellemzett.

Egyfelől azért, mert a fővároshoz közelebb fekvő része dinamikusan fejlődött: Pest, Buda és Óbuda egyesülésének évében Kispest megkapta a község címet, és egy évvel később már nagyközség lett. A közigazgatásilag idekapcsolt Szentlőrincen azonban – Budapest és Kispest lendületes fejlődéséhez képest – szinte megállt az idő, de éppen ez volt a vonzó a nagyvárosból elvagyók számára.

Másfelől azért is kettősséget mutat Kispest, mert kétirányú volt a betelepülés. A „bevándorlás” egyik iránya a fővároshoz köthető, ahonnan a jómódúak igyekeztek maguknak elővárosi telket, villát szerezni. Ők a Budapesttől távolabbi, ligetes Szentlőrincet vették célba. Nyugaton a 18. században – az ipari városok terjeszkedése, a metropolisok zsúfoltsága miatt – már meghatározó életérzéssé vált a városból való elmenekülés vágya. Ezt erősítette az a korabeli orvosi gyakorlat is, amely üdülőhelyek, gyógyfürdőhelyek hosszabb idejű látogatását ajánlotta a klienseknek az egészségük visszanyerése, megőrzése céljából. A kiáramlás a városokból később (a 20. század elején) tömegessé vált, amelyet elősegített a vasút, a nagyvárosi tömegközlekedés (MUMFORD 1985: 449–452).

A bevándorlás másik fő ága az Alföld felől irányult Kispestre. Azokban az években, amikor Kispest létrejött, közigazgatása kiformalódott, a magyar társa-

dalom egyik jellemző vonása volt, hogy felgyorsult a belső vándormozgalom. A gazdasági modernizáció, a mezőgazdaság tőkés átalakulása és az iparosodás hatására milliók hagyták el régi lakóhelyeiket és hagyományos életkörülményeiket. A belső migráció méreteit mutatja, hogy „1880-ban már minden negyedik, 1910-ben pedig minden harmadik ember máshol élt, mint ahol született” (*Encyclopaedia Humana Hungarica*). A kétirányú betelepülés következtében Kispest egyszerre mutatta az üdülőtelepek, elővárosok jellemzőit és a pionírok telepeinek célszerű rendjét tükröző vonásokat. Ez utóbbit szemlélteti, hogy a Klein-Pesten megépült házak által kialakított 17 utcának nevet is adtak, s a településen iparosok, kereskedők nyitottak üzletet, műhelyt. A község ügyeit bíró, jegyző, tanácsnokok intézték. Megkezdte a működését – egy bérelt házban – az első iskola is (TÉGLÁS 1996: 133–134).

A vizsgált időszak elején, az 1920-as években a két település mind a nagyközségi, mind a városi működés formáit megmutatja. A helyi politikára, miként a „nagypolitikára”, az ország megcsonkításából fakadó döbbenet nyomta rá a bélyegét. A trianoni békeszerződés értelmében nemcsak jelentős területet és népességet csatoltak el Magyarországtól, hanem „megfosztották [...] vasúti hálózata, út- és csatornahálózata kétharmadától, erdei és bányái 80%-ától. [...] Ezek a büntetések sokkal szigorúbbak voltak azoknál, amelyeket a szövetségesek [...] legfőbb ellenségükre, Németországra mértek” (CARTLEDGE 2009: 90). Az új határok miatt az a sajátos feladat hárult a Népjóléti Minisztériumra, hogy otthont biztosítson annak a 350–400 000 menekültnek, akik az elcsatolt területekről húzódtak a trianoni Magyarországra. Csak 1920 tavaszán, „egy hónap leforgása alatt, mintegy 100 000 menekült érkezett, zömében tisztviselők, vasúti alkalmazottak, de voltak közöttük iparosok és gazdálkodók is. Befogadásukra a magyar állam nem volt felkészülve, ezért ezek az emberek családostul hónapokon át az őket szállító tehervagonokban maradtak” (CSICSAY 2002: 32).

Szentlőrinc kivette a részét a menekültek letelepítéséből. A Lipták-féle löszgyár – amelyet 1916-ban hoztak létre, és a termelés jellege miatt fallal vettek körül, továbbá törpe vízművel, csatornával és áramfejlesztővel is elláttak – nagy barakkokkal rendelkezett, amelyeket viszonylag könnyen lakhatóvá lehetett tenni. Ezen a 130 hektáros területen jött létre az Állami-lakótelep.

A barakkok vasvázas építmények voltak, amelyek oldalát mésztéglaiból húzták fel, a tetejét pedig deszkákkal borították, s végül kátránypapírral fedték le. Ezeket a kb. 100–120 m hosszú, 25–30 m széles csarnokokat válaszfalakkal osztották fel lakásokra: a két végén két-két kétszoba-konyhás, közöttük pedig egyszoba-konyhás tereket alakítottak ki. A víz és a villany be volt vezetve, víz-öblítéses mellékhelyiség és kis előkert tartozott a lakásokhoz (BÁRDI közlése, 2010). A telepen a munkálatok 1921 és 1926 között folytak, és az átalakítások mellett új részekkel is gazdagodott, amelyek jobb minőségű otthonok voltak,

mint a barakkból kialakított/leválasztott tűzveszélyes lakások. A korabeli sajtó 1921 szeptemberében adott először hírt³ a vállalkozásról. 1922 decemberéig mintegy 800 család nyert elhelyezést, 1924-re már öt-hatezer lakónak adott ott-hont a telep. A főváros korabeli ínségtelepeivel – Mária Valéria-telep, Augusztatelep – összehasonlítva megállapítható, hogy „az Állami-lakótelep lakásai jelentősen felülmúlták a szükséglakások színvonalát” (TÉGLÁS 2002: 10).

Azért, aki tehette, jobb körülményeket keresett magának, s az innen elköltözők helyére fővárosi szegények kerültek. „1927-ben 400 lőrinci gyereket utaltak be az Állami Gyermekekmenhelyre. Ezek legnagyobb része az Állami-lakótelepről került ki” (*Pestszentlőrinci Újság*, 1927. augusztus 6.).

A CSALÁD

A Deák család az Állami-lakótelepen

Deák Dezső, a gólkirály apja, 1927-ben költözött a frissen elkészült Állami-lakótelepre. Az itt lakást kapók többsége erdélyi vagy felvidéki menekült volt, Deákék más minőségben kerültek ide. A családfő a telep gondnokságán vállalt állást, amihez a fizetés mellett szolgálati lakás is járt. A kétszoba-konyhas lakásba, amihez még előszoba, WC és egy kamra is tartozott, hat gyerekek érkeztek a szülők: a három serdülő leánnyal, Laurával (16), Máriával (15) és Juliannával (13), valamint a kilencéves ifj. Dezsővel, az öt éves Ferivel és a kis Ilonkával, aki még be sem töltött az első évét (BÁRDI közlése, 2010).

Az Állami-lakótelep akkori gondnoka bognármesterként alkalmazta a Deák család fejét, akinek a fő feladata annak a 8-10 kocsinak a javítása, karbantartása volt, amelyeket elsősorban szemétszállításra használtak a telepen. Hetente kétszer gyűjtötték össze a hulladékot. A járműpark nagyobbik fele négykerekű szekér volt, a másik részt a kétkerekű kordék adták, amelyeknek a rúdja is kettős volt: aközé fogták be a lovat. A helyenként szűk utcák miatt volt szükség a kordéokra.

Deák Dezső egyedül, segéd nélkül dolgozott a bognárműhelyben, amelynek az egyik oldalán az istálló volt, ahol a muraközi lovakat gondozták. A műhely másik oldala a raktárral volt határos, ahonnan gyakran vételeztek különböző anyagokat a munkások, akik a telep épületeinek, közműveinek a karbantartását végezték. Ezek az emberek mindig munkában találták a bognárt, mert ha éppen nem volt javítani való szekér vagy kerék, akkor kedvére faragott, így készített el egy pompás hintót a gondnok számára. A bognármester munkájával, határozott személyiségével tiszteletet vívott ki magának a telepen (BÁRDI közlése, 2010).

Deák Dezső magas, szikár férfi volt, határozott fellépésű, szigorú ember, aki a kor divatja szerint poдрött bajuszt viselt. Az 1900-as évek elején jött fel Pest-

³ Az *Est* 1921. szeptember 3-ai számában.

re Kalocsáról, ahol 1884-ben született. Hogy a szakmájában dolgozott-e, vagy másképp kereste a kenyerét, nem tudjuk. Házasságkötése után házmesterséget vállalt, amivel szolgálati lakáshoz és megélhetést biztosító jövedelemhez jutott. Felesége, Mistrik Julianna, aki erős felépítésű, melles palóc asszony volt, közel olyan magas, mint a férje, s csak egy évvel volt fiatalabb az uránál. Ő Besztercebányáról került Budapestre, és férjhez menetele előtt egy grófi családnál volt cseléd. A házasság után – mivel sorban jöttek a gyerekek – háztartásbeli lett (BÁRDI közlése, 2010).

A család megélhetését a házmesterség biztosította, amely tevékenységet először a IX. kerületi Tompa utca 13. szám alatt gyakorolták, ahol a földszint 13-ban laktak. Később (szintén a „Franzstadt”-ban) a Viola utcában – kétudvaros, körfolyosós – házban végezték munkájukat. A házfelügyelői foglalkozást mind többen választották a 20. század első évtizedében, hiszen a nagyléptékkel fejlődő fővárosban egyre több bérlakás épült, s szükség volt a „hausmeister”-ekre. Másfelől a faluról a városba kerülők számára az altisztté válás volt a társadalmi mobilitás járható útja, aminek sokak által választott formája volt – a vasúti vagy postai szolgálaton túl – a házmesterség. Az altisztek közül sokan a meglévő hivataluk mellé vállalták fel a házfelügyelői teendőket ellátását. Az ilyen összevont jövedelem már egy tisztességes megélhetést nyújtott. A „szakma” erősödését is jelzi, hogy a fővárosi házmesterek betegsegélyező- és társadalmi egyesülettel is rendelkeztek.⁴

Deák Dezső számára a házmesteri státusz a társadalmi pozíciójának megőrzését jelentette, hiszen iparosként és altisztként is a kispolgársághoz tartozott.

Deák Bamba a Viola utcában született 1922. január 16-án. Négyéves korában kezdte el rúgni a rongylabdát a ház udvarán vagy a közeli grundon (PONGRÁCZ 1992: 155). A ferenfvárosi levegővel a foci szeretetét is magába szívta, de az igazság az, hogy az alsóbb társadalmi rétegek fiúgyerekei körében egyre népszerűbbé vált ez a játék. A focit az új helyen, az Állami-lakótelepen is folytatta, hiszen itt még több lehetőség, szabad terület kínálkozott, és társak is kerültek szép számmal. Persze a „rúgó labdán” kívül más játéka is akadt az itt élő gyerekeknek. A fiúk szívesen versenyeztek, hogy ki tudja messzebbre ütni a pilinckát vagy bigét.⁵ Az ügyesebbek nemcsak könnyedén játékba hozták a

⁴ A budapesti házfelügyelők betegsegélyező- és társadalmi egyesülete könyvtárának jegyzéke. Budapest, 1911. Fritz Ármin kny. 8-r. 20 1. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00155/pdf/184-185.pdf>

⁵ Ütőfával röptető csoportos versenyjáték. Nagy elterjedtségére vall sokféle elnevezése passzív játékeszközéről (*bige, pige, pike, brige, brincka, peca, pilincka, pilincke, dólé*), egy 10–12 cm hosszú, 2–3 cm átmérőjű keményfa pecekről, amelyet mindkét végén meghegyeztek. Ütője (aktív játékeszköze) a *kánfa, kámpa, kámba, verő, kampaverő, bigeütő, bigefa, levater, levatta*, egy 60–70 cm hosszú lécs vagy husáng. A játékosok igyekeznek a földön fekvő bigét hegyre ütéssel felütni, majd a levegőben elütni. Lépésben számolják,

földön fekvő bigét (hegyre ütéssel), hanem a husángjukkal a levegőben többször megtáncoltatták a pecket, és csak ezután ütötték el. Volt olyan, hogy lyukra játszották, mint a másik kedvelt játékukat, a golyózást. Kedvelt játék volt még a fiúk körében „Az adj, király, katonát!”, aminek a rituális párbeszéde után komoly fizikai erőpróba következett. A lányok inkább ugróiskolát játszottak, vagy szívesen babáztak, de különös ügyességgel pörgették a diabolót is: két pálcát összekötő zsinóron táncoltatták az orsót, időnként a magasba lendítették, majd elkapták a zsinórral, és folytatták a pörgetést.

Feri leány- és fiútestvéreivel egyaránt jól kijött, jól megértették egymást, ami nem volt nehéz, mert az ifjú nagyon szelíd volt, ami igencsak ellentmondásban volt ijesztő természetével.

Mivel az Állami-lakótelepen nem volt elemi iskola, azt a községben járta ki. A polgárit már a lőszergyári gépházból kialakított tantermekben végezte el. Az iskolának tornaterme nem volt, jó időben a lakótelep sportpályáján játszottak a fiúk. Gyárfás Károly igazgató igyekezett gondoskodni arról, hogy a szűkös körülmények között elfogadható pedagógiai munka folyjék (TOMORY 1996: 161). Deák polgári befejezése után előbb pék-, majd hentestanoncnak állt teljes mértékben megfelelve már a későbbi törvénynek is, amely hat elemi elvégzését írta elő a tanoncság megkezdéséhez (1936. VII. tc.). Meg kell jegyezni, hogy a mesterek – akiknek több mint 15%-a analfabéta volt 1920-ban – a négy elemi elvégzésének előírását sem igazán tartották be (GYÁNI–KÖVÉR 2006: 299).

Mistrik Julianna, Deák Bamba édesanyja valószínűleg valamilyen iparosbálon vagy más táncmulatságon ismerkedhetett meg élete párjával. Az asszony hithű katolikus volt, aki rendszeresen gyakorolta a vallását, hétköznaponként litániára, vasárnap reggel misére járt. Deák Dezsőről ezt nem lehetett állítani, ő valószínűleg a házasságkötésen kívül nem volt templomban. Pedig minden vasárnap – reggeli után – elegánsan felöltözött: fekete csikos öltönyt vett magára, kézbe fogta a sétálópalcáját, és tett egy kis sétát a telepen (BÁRDI közlése, 2010).

A Purczeld család Kispesten

Purczeld Ferenc – Öcsi édesapja –, aki szintén futballozott, 1929-ben lett a Kispest AC játékosa. Mivel városi alkalmazásba is került, ezért feleségével és kétéves fiával Kispestre költözött, ahol az ún. városi házakban talált otthonra a család. A városi házak nyolc, egyenként négylakásos földszintes házat jelentett, amelyek a temető és a focipálya (ma Bozsik-stadion) között helyezkedtek el. A

hogyan tudja messzebbre röpteni. A bigézó igyekszik egymás után minél többször játékban maradni, ezért a felütött bigét oldalütéssel el kell találnia, különben „lesül”, át kell adnia az ütést társának. <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/1-734.html>

szoba-konyhás, kamrával és kis verandával rendelkező lakásokat elsősorban a város alkalmazottainak szánták, akik lakbért fizettek a tulajdonos Kispest városának. A szoba, amelyben az ágyakon kívül nemigen fért el más, a meleget a konyhai sparhelttől kapta. A nyolc ház lakói két udvari csapról nyerték a vezetékes vizet, és közösek voltak a vécék is. A lakás közel volt a kispesti pályához, Öcsi legnagyobb örömére.

Az id. Purczeld, aki „taksonyi sváb családból származott, nagyszülei még csak németül tudtak, szülei is svábul beszéltek egymással”, 1902-ben született, és Soroksárról került a fővárosba. Ő már kizárólag a magyart használta odahaza, és az asszimilációs folyamat másik jellemző nyilvánulása, hogy magyarosította a nevét. A lakatosmesterséget tanulta ki fiatalemberként, és hamar megmutatta a labdarúgásban is az ügyességét: a szakmájához híven a Vasasban játszott. Házasságkötését követően feleségével, Bíró Margittal, aki egy kecskeméti földműves család leánya volt, a józsefvárosi József utcában laktak. Ide hozták haza az 1927. április 1-jén született első gyermeküket, az ifjabb Ferencet. Második gyermekük, Éva, már Kispesten látta meg a napvilágot. A családfő a kispesti „vágóhídon dolgozott mázsamesterként, de egy időben borellenőrként járta a környéket, mindenesetre városi alkalmazottként kapta a fizetését, amelyet tehát közvetve már ő is a futballnak köszönhetett” (SZÖLLŐSI 2006: 37). Az anya varrónőként, illetve a közeli mosoda vasalónőjeként hozott pénzt a családba. A szülők jó kedélyű emberek voltak, volt honnan örökölnie Öcsinek a jó kedvét. Az apa gyengéje a fröccs volt, amire szívesen betért valamelyik kisvendéglőbe, ami Kispesten bőven akadt. Nemcsak az unokatestvére (Schubert-féle) vendéglőjét részesítette előnyben, hanem gyakran betért az Aranykulacsba is, ahova edzés után a srácok is követték. A fiatalok málnáztak, ő pedig kitartott a fröccs mellett (BUZA 1998: 127). Nemegyszer előfordult, hogy nem kellett a számlát rendezni, mert így támogatták a vendéglősök a csapatot, a Kispesti Atlétikai Clubot.

Az ifjabb Ferenc tízéves volt, a Szeffű utcai iskolába járt, amikor apja befejezte labdarúgó pályafutását, és gondolva a jövőre, edzői vizsgára készült. Ebben az évben (1937) változtatott nevet. „A felvetődött lehetőségek, a Pusztai és a Puskás közül az utóbbit választotta. Nem tudhatta, hogy ezzel a döntéssel a majdani legismertebb magyar szót szentesítette” (SZÖLLŐSI 2006: 37). Az utókor lelkesedése mellé meg kell idéznünk a korszakot, amelyben a névváltoztatás történt.

A családnév-változtatások (elsősorban: névmagyarosítások) végigkísérik a 19–20. századi történelmünket, de az addigi legnagyobb kampányt Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter 1933. július 22-i rendelete indította el. „A rendelet kiadásának egyik burkolt célja az volt, hogy névváltoztatásra ösztönözze a közalkalmazottakat, illetve a közszolgálatban állókat. Ennek érdekében bizonyos kedvezményeket biztosítottak számukra” (NAGY 2009: 173). A kampány

népszerűsítésére a belügyminiszter egy bizalmas körrendeletet is kiadott alig két héttel a rendelet megjelenése után. Keresztes-Fischer azzal érvelt, hogy: „A múltban a nemzet ez idegen neveknek kárát nem látta. Itthon komoly hazafiaknak ma sem jut eszébe, hogy idegen nevű honfitársaik magyarságát nevök hangzása után ítélik meg. A közelmúltnak világot felforgató és hazánkat gemmissüléssel fenyegető eseményei azonban a nemzetet példátlan küzdelemre kényszerítik” (Idézi: NAGY 2009: 174). Gondosan elkerülve Trianon megemléztetését, annak revíziójára utal, amely küzdelemben elejét kívánja venni az ellenfelek azon érvének, amely a hazai lakosság egy részének magyarságát vonja kétségbe. Ezért a hazának tett szolgálatként tekinti a névváltoztatást, amelyben a közigazgatási tisztviselőktől várta el, hogy példát mutassanak azért, hogy: „Ne állíthassa többé senki, hogy honvédségünk, tisztviselőink, leventéink, cserkészünk, sportolóink között és a lakosság többi rétegében helyet foglaló honfitársaink – mert idegen a nevök – nem magyarok” (Idézi: NAGY 2009: 174).

Azt, hogy a júliusi rendelettel elindított és a titkos népszerűsítési felhívással is támogatott kampánynak volt fogantatója (különösen az alsóbb hivatalnokok körében), mutatják az alábbi táblázatnak a harmincas évekre vonatkozó adatai (KOZMA 2009: 351). Ezek a névváltoztatások nyilván nem csupán a megszólított tisztviselők belátásából, kötelességérzetéből fakadtak, s nem csupán az alispánok, polgármesterek kellő felvilágosító munkájának és aktivitásának az eredményei, hanem valamiféle nyomásgyakorlás is működött. Ezt támasztja alá Keresztes-Fischer 1934. január 9-i bizalmas körrendelete, amelyben elrendelte, hogy a fenyegetésnek és a kényszernek még a látszatát is kerüljék (NAGY 2009: 176).

1. táblázat: A hatóságok által engedélyezett névváltoztatások száma, 1933–1956 (becsült esetszámok)⁶

Időszak	Engedélyezett kérelmek becsült száma	Évi becsült átlag
1933–1935	61 500	20 500
1936–1937	15 800	7900
1938–1939	8100	4050
1940–1943	23 700	5925
1944	2600	2600

⁶ „A korszakból ismert számokra (korabeli minisztériumi feljegyzések, iktatókönyvek) és egy nagyszabású mintavételes kutatás eredményeire támaszkodó becslések. Erről lásd KOZMA 1997, KARÁDY-KOZMA 2002” (KOZMA 2009: 351).

1945–1946	28 600	14 300
1947–1950	11 500	2875
1951–1953	3000	1000
1954–1956	7500	2500

Öcsi tanulmányait a Petőfi Sándor utcai iskolában folytatta, ahova már Pus-kás Ferencként iratkozott be. Nem igazán az iskola érdekelte, de igyekezett eleget tenni a követelményeknek, bukás nélkül vette az akadályokat. Energiáit, figyelmét a foci kötötte le, az töltötte be a gondolatait, álmait. Jó játékos szeretett volna lenni. Hogy már ekkor megcsillant valami a tehetségéből, mutatja, hogy a Kispest csapata egy évvel korábban leigazolta, mintsem azt hivatalosan tehette volna. Ehhez más nevet és születési dátumot kellett használniuk, de ebbe is belementek. Ebben szerepe lehetett az apja megbecsültségének is, de annak a családi légkörnek mindenképpen, amilyen a Kispest AC-t jellemezte. A csapat intézője (később edzője), Szűcs Nándor is a lelkén viselte Öcsi és elválaszthatatlan jó barátja, Bozsik Cucu sorsát, és különféle megbízásokkal – a nővére Sárkány utcai fűszerüzletében kellett segíteni a srácoknak – próbálta őket egy kis pénzkeresethez juttatni (SZÖLLŐSI 2006: 40).

Öcsi kissrácként is alakította magáról a „legendát”, mivel nem akarta, hogy esetleg csúfolják április elseje miatt, ezért a környezete úgy tudta róla, hogy 2-án született. Azt is sikerült elérnie, hogy elfogadják a többiek az időnként harsány megjegyzéseit, és kis termete ellenére ő legyen a társaság központja.

Az altiszti réteg

Kispest és Szentlőrinc lakosságának a zömét a kispolgárság adta. A kispolgárság az 1910-es népszámlálás szerint (családtagokkal együtt 2,3 millió fő) az ország népességének egynyolcadát adta (*Encyclopaedia Humana Hungarica*). E társadalmi rétegen belül három jól körülhatárolható típus különíthető el: az iparosok, a kereskedők és az altisztek. Az első két csoporthoz tartozók létszáma 1930-ban 300 000 fő, ami – ha hozzávesszük az eltartottakat is – kb. egymillió népességet tesz ki. A kereskedők, akik a jelzett létszám több mint egynegyedét adták, iskolázottabbak voltak az iparos kispolgároknál, jöllehet a kereskedői élethivatás gyakorlása nem volt szakképzettséghez kötött. Ők alkották „a magyar társadalom egyik legvárosiasabb rétegét” (GYÁNI-KÖVÉR 2006: 301). „Kispolgárnak a szó legigazibb értelmében a segéd nélküli és a legföljebb 3 segédet tartó iparos számított a Horthy-korban. E társadalmi csoport fontos vonása volt a kisszerűség, a szűkösség, valamint a szegénység”, amit „nemcsak a műhelyek átlagos alkalmazotti létszáma, hanem a kisiparosok alacsony jöve-

delme” is magyaráz (GYÁNI–KÖVÉR 2006: 296). Az említett gazdasági pozíció ellenére a rétegben működött a parasztgazdákkal szembeni felsőbbiségérzés, amelynek intézményes formáját jelentették az iparos körök.

A kispolgárság harmada alkalmazottként kereste kenyerét. Ide sorolhatók mindenekelőtt a közszolgálatban álló kistisztviselők és altisztek, akik az állami és városi hivatalok, a hadsereg, a csendőrség és a rendőrség alacsonyabb szintű, végrehajtó jellegű feladatait végezték. A közlekedés és a hírközlés forradalmi fejlődése is tízezrekkel gyarapította a kispolgárságot (vasúti és postai altisztekkel). Élethelyzetük hasonlósága alapján közéjük sorolhatók a gyárak művezetői, az uradalmak ispánjai és a nagy bérházak házmesterei is. Az altiszti rétegbe tehát egymástól igen távol álló foglalkozások képviselői tartoztak, de számos közös jellemzővel rendelkeztek: többnyire egyenruhát viseltek, munkavégzésüket, magatartásukat aprólékosan meghatározták a szabályzatok. Az ilyen mentalitás inkább jellemző volt Deák apjára, az id. Purczeld – talán a futballista időszaknak is köszönhetően – nyitottabb volt.

„Az altiszti réteg [a társadalom egyik leginkább dinamizált csoportja] arculatát és identitását döntően meghatározza, hogy mintegy átmenőcsatornát képez a lent és a fent (pontosabban a közép) világa között. [...] Az 1930-as mobilitási statisztika tanúsága szerint az altisztté válás mindenekelőtt a parasztság leszármazottai előtt nyitotta meg a fel- és a kiemelkedés útját [...] a létszámában roppant dinamikusán gyarapodó foglalkozási csoport utánpótlását kizárólag külső forrásokból fedezte; [...] az altisztek fiai rendszerint felfelé léptek tovább” (GYÁNI–KÖVÉR 2006: 304–305). Ez a megállapítás érvényesnek bizonyult Deák és Puskás esetében is.

„Az altisztek feltűnő iskoláztatási hajlama már a kortársaknak is szemet szúrt. Németh László az 1930-as évek derekán, midőn átmenetileg iskolaorvosi állást töltött be egy budai polgári iskolában, felfigyelt a jelenségre és megállapította, hogy ez a réteg a polgári iskola talán legbiztosabb társadalmi bázisa” (GYÁNI–KÖVÉR 2006: 305).

Ez a megállapítás a két Ferire nem teljesen illett. Az iskola iránt egyikük sem mutatott nagy elhivatottságot. S ha elvégeztetett is a polgári iskola, igazából nem az iskolán keresztül szerettek volna előrébb jutni, érvényesülni. Deák még beállt szakmát tanulni, de az öt évvel fiatalabb Puskás már abból a tevékenységből akart megélni, amit a világon a legszívesebben végzett: a fociból. A két labdarúgó gondolkodásában is nyomot hagyott a rétegre jellemző szűköség, szegénység: mindkettőjüket erősen motiválta a biztos megélhetés vágya, a ’jól lakni’ közvetlen és átvitt képzete.

A GRUND

A kispesti grundokon a Bozsik fivérek a többi sráccal együtt lelkesen rúgták a rongylabdát. Ide, a grundok porfelhős csatáiba kapcsolódott be még az iskola megkezdése előtt Puskás, azaz az ifjabb Purczeld Feri is. A Bozsik fiúk közül Jóskaival került nagyon jó barátságba. Akkor ott a grundon, később a Kispeszt csapatában, majd a válogatottban is elválaszthatatlan jó barátok voltak. A nagyszájú, a kivagyiságával provokáló, a másoknak odamondó, megjegyzéseivel nem ritkán kötözködő kis Purczeld kiváló barátira lelt a nála másfél évvel idősebb szótlan, szerény fiúban. Jóska is benne volt a különböző csínyekben, de tudott megálljt mondani, ha valami túlhajszolt, örült ötlete támadt a folyton 'pörgő' társának, és az hallgatott rá. Erre a nyugtalanságra is utalt a már idős Puskás az egyik nyilatkozatában: „Minél több gólt lősz, annál nyugodtabb vagy” (ALMÁSI 2009). Ebben benne van, hogy a játék célt tud adni a nyugtalanságból eredő energiáknak, és a foci sava-borsát jelentő gól megszerzése megnyugvást, örömet, sikert jelent, de úgy, hogy újabb és újabb gólt kell rúgni.

Igazán elemében Feri a játék közben volt, és szemtelenül pimasz cseleket csinált, gyakran az idősebb és nagyobb fiúk lába között gurítva át a labdát, kihasználva a maga fürgeségét és az ellenfél lassúbb fordulékonyosságát. Ezt a cselet – a láb között átgurított labdát – a futballban köténynek vagy bőrnek szokták nevezni, és elég megalázónak tartják arra nézve, akit így csap be az ellenfele, főleg akkor, ha ilyen többször is előfordul. Márpedig a kis sváb fiú szinte sportot űzött abból, hogy egy meccsen minél több „kötényt” kiosszon az ellenfél védőinek. Szerencsére a góllövés vágya és öröme nagyobb volt benne annál, hogy belefeledkezzen az öncélú cselezgetésekbe.

Ha a fiúk nem meccset vívtak, akkor „cicáztak”, vagyis úgy játszottak, hogy egy kört alakítottak, és egymásnak rúgták a labdát. A nehézséget az jelentette, hogy egy valaki középre állt, neki az volt a feladata, hogy futva, támadva megakadályozza az átadást, hogy megszerezze lábbal a gömböt. Ha ez sikerült, akkor az állt a helyére, akitől elvette. Ezt játszották úgy, hogy szabad volt többször is hozzáérni a labdához, vagyis lehetett cselezni, de volt olyan változat is, amikor kikötötték, hogy egyérintős a játék: ha valaki már belerúgott a játékszerbe, legközelebb csak akkor tehetett, ha már egy másik is hozzáért. Máskor – akár két meccs között – gyakorolták a különböző trükköket, szelidítették a labdát, esetleg órákon át dekáztak, mintha a lábukhoz nőtt volna a játékszer. Próbálgatták, gyakorolták megtartani a lábfejen, onnan felemelni a homlokra, ott pattogatni, dekázni egy darabig, majd beejteni a nyak és hát közé, s ott megtartani egy kis időre, hogy aztán újra lábra lehessen venni és felváltva jobbal, ballal belerúgni, hogy közben ne érjen földet (MURAKÖZI közlése, 2010). Mert a labdának varázsa van, akkor is, ha nem bőrből készült, mint a „nagy”, az igazolt játékosoké,

hanem rongyból, vagy éppen szalmából hozták létre.⁷ A varázs egyik jele, hogy aki már közelebbi kapcsolatba került a gömbbel, az, ha meglátja, mindjárt késztetést érez a játékra. A fiúk alig várták, hogy befejeződjön az iskola, rohantak a grundra focizni (MURAKÖZI közlése, 2010). Gyakran előfordult, hogy a szülők – akik nem szerették volna, hogy az iskola kárára menjen a foci – határozott tiltása ellenére titokban lopakodtak ki a grundra (BORECZKY 2001: 154).

Akármelyik játékot is játszottak a fiúk, az szabály nélkül nem ment. A meccsnél is, ahol a futball szabályai voltak a mérvadóak, külön megállapodtak abban, hogy meddig tart a pálya, hogy milyen magasságig ér a gól (hiszen a kapufákat fűcsomóval, kövel, esetleg leszúrt bottal jelezték, így felsőléc nem volt), hogy hány gólig megy a mérkőzés, hogy vitás helyzetekben ki dönt stb. Ugyanígy szükségük volt a szabályra, ha csak gyakoroltak, trükköket próbáltak. Mivel egy labda volt, be kellett osztani, kire mikor kerüljön sor. Ezt – ha fontos volt – sorsolással (két keresztbe tett marok közül melyikben van a kavics) döntötték el, ha hamar végére akartak érni a dolognak, akkor az kezdett, aki hamarabb kikiabálta, hogy ő az első. (A további helyek is kikiáltással dőltek el.) Persze előfordult, hogy valaki úgy érezte, hogy nagyon közel jár az adott csel, trükk megvalósításához, és ahelyett, hogy tovább adta volna a labdát, próbálta gyorsan megismételni a kunsztot. Az ő büntetése az volt, hogy a következő körből kimaradt (NEMES közlése, 2010).

A csoportban kialakultak a szerepek. A kapusposzt betöltése körül voltak nehézségek, mert egyfelől erre kevés volt a jelentkező (a többség inkább gólt szeretett rúgni), másfelől fizikailag nagy fiúra volt szükség, aki bátran szembenéz az erős lövésekkel, s akinek nagyobb az esélye megakadályozni, hogy a kapuba kerüljön a labda. Formálódott a rangsor, ami nagymértékben attól függött, hogy ki milyen jól focizott, de belejátszott az életkor is. A rangsor elején lévők választottak csapatot, ha egymás között játszottak, és ők határozták meg, ki lép pályára, ha a másik grundbeli fiúkkal mérték össze a tudásukat. Ezek a külső ellenfél ellen folytatott küzdelmek tovább erősítették a csapat összetartását.

A grundon, miként a focicsapatban is, mindenkinek volt beceneve. A kis Purczeld gyereket egymás között „Sváb”-nak szólították (az Öcsi nevet később kapta), Bozsik Józsefet „Cucu”-nak, fivérét, a kiváló kapust „Cigány”-nak hívták. Érdekes, hogy az álmodozó szemű, daliás kiállítású Deáknak, aki másik grundon kergette a labdát, nem volt beceneve. A „Bamba” később, már középcsatár korában ragadt a nevéhez (BÁRDI közlése, 2010).

⁷ Puskás – húga elmondása szerint – a labdakészítésben is ügyesnek bizonyult. A jól kitömmött harisnyát a földhöz ütögette, tömítette, formázta, majd gondosan, gyönyörű öltésekkel varrta össze (ALMÁSI 2009).

A grundon előfordult, hogy nem akármilyen nézői akadtak a játéknak. A sportegyesületek intézői időnként ellátogattak a grundokra, és invitálták a gyerekeket, hogy menjenek el a klub játékosborzására.

A VENDÉGLŐ

Vendéglők már a 20. század elején is szép számmal működtek Kispesten és a hozzátartozó Szentlőrincen. Egyfelől Budapest közelsége adott – ha nem is állandó, de szép számú – közönséget. Voltak fővárosi asztaltársaságok, egyletek, más szakmai közösségek (többek között a gyógyszerészek), akik egy-egy rendezvényüket Kispesten vagy éppen Szentlőrincen tartották, ami akkoriban felért egy kirándulással. Másfelől a vendéglők a szűkebben vett helyi lakosságra, a kb. egy-két kilométer sugarú körön belül lakókra számítottak, innen igyekeztek kialakítani a törzsközönségüket. A fizetőképes kereslet meglétét mutatja, hogy rendre másra nyíltak meg a kávéházak is.

Voltak kis családi vállalkozásban működő vendéglők is, amelyek valóban csak a szűk környezetben lévő lakosságból tartották el magukat. Ilyen volt a Kispesten született színész, Sinkovits Imre szüleinek a vendéglője is a Damjanich utcában. A szülők Vas megyéből jöttek, ami újabb adalék ahhoz, hogy milyen sokfelől érkeztek Kispest lakói. Azért kerültek ilyen messzire hazulról, mert a feleség apja, aki vízimolnár volt, kijelentette, hogy nem adja a lányát egy pincérhez. Egy élő példa a már fentebb említett iparos gögre. Eleinte jól ment a Sinkovits család vendéglője, de a gazdasági krízis elvitte a vállalkozást 1929-ben, ezért kisebb lakásba költöztek (SINKOVITS Imre visszaemlékezése).

A nagyobb vendéglősök arra törekedtek, hogy üzlethelyiségük a főútvonal közelében legyen, de ugyanilyen fontos volt, hogy különleges kínálatokkal is odavonzzák, illetve megtartsák vendégeiket. Így helyet adtak báloknak és színházi daraboknak, egyesületi ülésnek és hangversenynek, mozielőadásnak és a sportklubok rendezvényeinek. Tartottak a vendéglőkben farsangi esteket és szüreti bálakat, a nyári időszakban pedig elengedhetetlen volt a kerthelyiség működtetése, ahova a tulajdonosok igyekeztek kitűnő zenekarokat szerződtetni. A kerthelyiségek fontos tartozéka volt a kugli, amely játékból szívesen szerveztek versenyeket is, komoly nyereményeket kifizetve. A versenyek nyereményeinek változásán keresztül is érzékelhető a gazdasági világválság hatása. Míg a század elején zenélő automata, aranyóra, opálgyűrű volt az első három díj, addig a húszas évek végén bárány, kakas és egy pár csirke jelentette a nyereményt (*Kispest-Szentlőrinc*, 1929. április).

A kugli révén a grundbeli srácoknak lehetőségük nyílt más oldalról is betekintést nyerni a felnőtt világába. Néhányan olyan kiválasztásban részesültek, hogy szombaton és vasárnap állíthatták a bábukat néhány fillérért cserében, és fültanúi

lehetek a játék közbeni beszélgetéseknek. Ilyenkor szóba kerültek a *Kispest-Szentlőrinc* hasábjain megjelent hírek csakúgy, mint a pletykák, találgatások, de fontos téma volt a foci is. A helyi csapatok mérkőzései mellett figyelemmel kísérték a Ferencváros szereplését a bajnokságban. A fővárosi vendégektől hallottak a kéregvasútról és az orfeumok világáról is (NEMES közlése, 2010).

Gyakorta került szóba a nehézkes közlekedés a főváros irányába és az utakon lévő nagy por, ami különösen nyaranta okozott gondot (a vendéglők működésének is). Az utóbbin a gyakori locsolással igyekeztek úrrá lenni, az előbbi tekintetében pedig a bérfuvarosokkal egyezkedtek, és ennek alapján Kispestről Budapestre jutányos autóközlekedést kínáltak este nyolc órától reggel öt óráig. A húszas években katonazenekarral és péntekenként szegedi halászlével hirdette magát a kispesti Városi Vigadó (SALY 2004: 28).

A vendéglők fontos színterei voltak a közösségi létnek, otthont adva az országos és a helyi ünnepeknek, de a hétköznapiaknak is. A tulajdonosok maguk is támogatták az egyesületek, asztaltársaságok létrejöttét és működését, a város vezetésében (pl. a Varjú-dinasztia feje) és a sportegyesületek tisztikárában egyaránt vállaltak tisztségeket, vagy szponzorálták a klubokat. A két szomszéd település vendéglősei rendszeresen játszottak barátságos labdarúgó-mérkőzést egymás ellen. (Ilyen összecsapáson felkért bíró Deák is, Puskás is volt, mikor már ismertebb játékosok lettek.)

A klebelsbergi program az iskolák építése mellett kultúrházak létrehozásával is támogatta a lakosság tanulását, művelődését. A kultúrházak népszerűek és látogatottak voltak: Kispesten 1923-ban nyitotta meg a kapuit a Munkásotthon, amely közadakozásból épült. 1928-ban a szentlőrinci Állami-lakótelep is egy új, 200 főt befogadó kultúrházzal gazdagodott. A Komlós család nevéhez köthető a kulturális központ színes és nívós műsorának kialakítása, és számos műkedvelő polgárnak köszönhető, hogy segítségükre voltak a megvalósításban.

A SPORTEGYESÜLET

A sport a Horthy-korszakban már tömegek időtöltésévé vált. Világméretű jelenséggel állunk szemben, hiszen a munkaidő szabályozása, a szabad idő növekedése kedvezett ennek a folyamatnak. Magyarországon még inkább elősegítette a tömegsportok kialakulását, hogy az ifjúsági testnevelést – katonai szempontok miatt – tudatosan támogatta a kormány. Minden sportot tekintve a versenyzők száma meghaladta a 100 000 főt. Az elért eredmények, az olimpiákon felmutatott sikerek azt bizonyítják, hogy Magyarország a versenysportok terén kezdett nagyhatalommá válni (ROMSICS 2005: 221).

A legnépszerűbb sportág a labdarúgás volt.⁸ Egyfelől azért, mert könnyen hozzáférhető, olcsó volt: létesítmények és felszerelés nélkül is lehetett űzni. Mint ahogy rengeteg fiú tette a külvárosi grundokon vagy a faluszéli libalegelőkön, akár mezítláb is. Másfelől a népszerűségét az magyarázza, hogy egy roppant élvezetes és kreatív játékról van szó, amely egyszerre nyújtja az önfeledtség örömét, az egyéni és a közös siker lehetőségét és átélését, a küzdelem, az ügyesség és az erőpróba feszültségét. A futball a külső szemlélőt is megragadta hihetetlenül kombinatív mivoltával, nem véletlenül vonzott hétről hétre ezreket a mérkőzések megtekintése.

A vizsgált települések első két sportegyesülete 1908-ban Szentlőrinci Atlétikai Club (SZAC), illetve 1909-ben Kispesti Atlétikai Club (KAC) néven alakult meg. Ekkor egy közigazgatási egységként működött a két település Kispeszt irányításával, és Szentlőrinc önállósodási törekvése magyarázza, hogy élen járt a klubalapításban. Mindkét egyesület több sportág (atlétika, kerékpározás, tenisz, torna stb.) fejlesztését tűzte ki célul, de a népszerűségben itt is a foci volt az első. Jellemző adat, hogy alig készült el a Wekerle-telep, 1913-ban létrejött a Wekerle-telepi Sport Club (WSC).

Korszakunkban gomba módra szaporodtak a sportegyesületek, 1934-ben tizenkettő működött Szentlőrincen (PIHGY, 2007), és szinte kivétel nélkül mind-egyikben a foci volt a húzósportág.

A labdarúgóklubok jellemzően kölyök (10–13 év), ifi (14–17 év) és felnőtt (18. életévtől) csapattal rendelkeztek. Mindhárom korosztályban két-két csapatot szerveztek, ami a felnőttek esetében a nagy csapatot, illetve a tartalékot jelentette, az első két kategóriában az életévek szerint csoportosítottak, de itt is szerepet kapott a pályán mutatott tudás. Erőteljes hierarchiát jelentett a játékosok között, hogy ki melyik szintű csapatban játszott. A kölyökcsapatba bekerült kispisrácok áhítattal nézték a „nagyok” játékát, és tervezgették, hogy milyen lesz, ha följebb és följebb kerülve már ők húzzák magukra a klub felnőtt bajnoki mezét, miközben már arra is büszkéek voltak, hogy a grundról egy egyesületbe igazoltak.

A hierarchia a felnőttek között, az első csapatban is érvényesült: megmutatkozott abban, hogy kinek mennyire volt szava az öltözőben, vagy hányadik volt a fürdésnél (jutott-e még meleg víz neki). Magától értetődött, hogy a fiatalabb játékosok magázták a náluk nyolc-tíz évvel idősebb társakat. Az megtiszteltetésnek számított, ha egy fiatal játékos a csapat utazásánál vihette a már befutott

⁸ „A »rúgólabdázás«, azaz a foci 1895-ben indult hódító útjára Magyarországon. Az első nyilvános mérkőzést 1897-ben játszották. Ezen a mérkőzésen 2000 néző jelent meg. Alig másfél évtized múlva, amikor a Ferencvárosi Torna Club, a Fradi labdarúgócsapata 1911-ben hazatért első külföldi turnéjáról, a Keleti pályaudvaron már 30 ezer szurkoló várta a sikeres játékosokat” (ROMSICS 2005: 100).

játékos társ vulkánfiber bőrdíját, vagy kipucolhatta a cipőjét. A beilleszkedési folyamat része volt, hogy a fiatalabb játékosokkal hozattak az idősebbek maguknak fröccsöt (BORSI-KÁLMÁN 2008: 97–98).

Deák sportpályafutása igen balszerencsésen indult, és kis híján kudarcba fulladt. Ferire termete miatt a kapus posztot osztották, és az egyik kölyökmeccsen úgy találták fejbe a fűzős bőrlabdával, hogy elájult. A kemény csatár Bozsik Cucu fivére volt. A testi épségét féltve, a szülei eltiltották Ferit a focitól, és csak egy véletlennek köszönhető, hogy visszatért a zöld gyepre. A SZAC egyik játékosborzása alkalmával az első csapat trénera, Berkessy Elemér is jelen volt, aki arra lett figyelmes, hogy a jelentkezők által pontatlanul ellőtt labdákat valaki kapu mögül nagy erővel és pontosan rúgja vissza. Invitálta volna Ferit a csapatba, de ő tiszteletben tartotta a szülők akaratát. A megoldást az jelentette, hogy a csapat egyik mecénása, Danninger János – az edzőtől hallva a rúgótehetségről – maga mellé vette a tizenhat éves Deákot hentestanoncnak, ami azt is jelentette, hogy az ő házában lakott a fiú. Danninger apjaként viselte gondját Deáknak, miközben a SZAC és a maga érdekeit is szem előtt tartotta.

Puskásnak egyenesebb volt az útja a KAC-ba, mivel korábban mutatkozott meg a tehetsége, amit az is jelez, hogy már tizenhét évesen helyet kapott az első csapatban, egy évre rá pedig a válogatottban. Fontos segítség volt az edző édesapja, aki kellően kézben tartotta a fejlődését. Idősebb Purczeld Ferenc jól értett a játékosok felkészítéséhez, s mivel kitűnően ismerte a fiát, jól tudta motiválni: visszafogottan dicsérte, s mindig elejtett egy-egy olyan megjegyzést, ami Öcsit arra sarkallta, hogy megmutassa – csak azért is –, hogy mire képes. Az edző azt is mondta a fiának, hogy sohasem lesz nagy játékos, mert lusta. Ez erős nyomot hagyott a fiúban, aki onnan kezdve mindig futott: fától fáig, saroktól sarokig, versenyzett a villamossal is (ALMÁSI 2009).

Az, hogy kinek hogyan sikerült beilleszkednie a csapatba, sok összetevőn múlt, de amin mindenkinek át kellett esnie, az a beavatási rituálé volt. Ez általában azon a napon történt meg, amikor az újonc játékos lejátszotta az első meccsét az új klubjában. Fürdésnél lekapták a tíz körméről, egy padra szorították, és minden játékos rácsapott a csupasz hátsójára. Utána – élén a csapatkapitánnyal – kézfogással és széles vigyorgással maguk közé fogadták a beavatottat. Szintén fenékre csapással avatták fel a válogatottban debütálókat (REJTŐ 1966). Buzánszky úgy emlékszik vissza, hogy az ő beavatása a válogatott meccsről hazafelé jövet, a vonaton történt (BUZÁNSZKY közlése, 2010).

Ez a beavatás azt is jelentette, hogy a csapattagok olyan szövetségre léptek egymással, hogy a pálya, a játék az szent, azt nem zavarhatja meg semmiféle játékosok közötti ellentét, ott és akkor együtt és egymásért kell küzdeni.

KÖVETKEZTETÉSEK

A két településre és a vizsgált társadalmi réteg két képviselőjére koncentrálván jól körvonalazhatóvá vált, hogy

- a korábbi korokban is fontos szerepe volt az informális tanulásnak;
- az informális tanulás milyen hatással van az egyén fejlődésére;
- a mikroszisztéma milyen finom nyomvonalai befolyásolhatják az életpálya alakulását.

Jóllehet a közösségi színtereknek csak egy részéről tudunk ezen írás keretei között szólni, mégis megállapítható, hogy a nem formális keretek között folyó tanulás jelentős szerepet játszott a Horthy-korszakban felnövekvő generációk életében. Az iskolán kívüli nevelés lehetőségeire – a trianoni béke következményeként is – a korabeli kormányok kiemelt figyelmet fordítottak, ezt mutatja az 1921. évi testnevelési törvény vagy a kultúrházak építésének programja.

A dolgozat nem tekintette feladatának Klebelsberg koncepciójának és tevékenységének bemutatását, miként nem tért ki a testnevelési törvénnyel szoros összefüggésben álló levante intézményének a tárgyalására sem. A téma bővebb kifejtésénél mindkettőt érinteni kell, csakúgy mint a cserkészmozgalmat és az egyházi életet, miként arra már korábban is történt utalás. Fontosnak tartjuk, hogy a lányok helyzetéről, informális tanulásuknak a lehetőségeiről is adjunk képet a későbbiekben.

Írásunkban azt igyekeztünk bizonyítani, hogy olyan kevésbé figyelembe vett közösségi színterek, mint a grund, a vendéglő, a sportegyesület, mennyire befolyásoló tényezők voltak a korabeli, elsősorban a kispolgársághoz tartozó fiatalok szocializációjában, informális tanulásában. Az e területeken szerzett tudások a későbbi életútban is kimutathatóan szerepet játszottak. Jó példa erre Puskás játékos karrierjének másodvirágzása Spanyolországban (BORSI-KÁLMÁN 2008: 76–92).

IRODALOM

- ALMÁSI Tamás 2009. *Puskás Hungary*. Színes magyar életrajzi film. 116'
- BÁRDI Tibor közlése 2010. Deák Ferenc unokaöccsével készült interjú.
- BOCSÁK Miklós 2007. *Aranykönyv – Hogyan éltek? Hogyan haltak meg?* Miksport BT.
- BORECZKY Ágnes 2001. Változások a szülők gyerekfelfogásában, a gyerekek életkörülményeiben és szocializációjában (1910–1990). *Magyar Pedagógia*, 101. évf., 2. szám, 151–169.
- BORSI-KÁLMÁN Béla 2008. *Az aranycsapat és a kapitánya*. Budapest
- BÚZA Péter 1998. *Kispest anno: képeskönyv a régi jó világról*. Budapest
- BUZÁNSZKY Jenő közlése, 2010. *Beszélgetés Buzánszky Jenő labdarúgóval, az „Aranycsapat” tagjával*. Veszprém, 2010. november 3.

- CARTLEDGE, Bryan 2009. *Trianon egy angol szemével*. Budapest
- COOMBS, Philip H. 1969. *Die Weltbildungskrise*. Ernst Klett Verlag, Stuttgart
- COOMBS P. H., PROSSER R. C., AHMED M.: *New Paths to Learning: For Rural Children and Youth*. Essex, Connecticut, 1973, International Council for Educational Development
- CSAPÓ Benő szerk. 2002. *Az iskolai műveltség*. Budapest
- CSAPÓ Benő: *A tanulás dimenziói és a tudás szerveződése*. Educatio, informális tanulás, 2008 http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=70
- DARVASI László 2006. *A titokzatos világválogatott*. A labdarúgás története. Budapest
- ENCYCLOPAEDIA Humana Hungarica 08. CD-ROM, Budapest, 2001 <http://mek.niif.hu/01900/01905/html/index8.html#a2>
- EURÓPAI Bizottság 2000. *Memorandum az egész életen át tartó tanulásról*. Brüsszel
- FIELD, John 2006. *Lifelong Learning and the New Educational Order*. Trentham Books, Stoke on Trent.
- FRANK Gabriella 2004. *A lőrinci zsidóság története*. Budapest <http://pihgy.hu/files/zsidotort-1.pdf>
- GERGELY Ferenc, KISS György 1976. *Horthy leventéi*. A leventeintézmény története. Budapest
- GYÁNI Gábor–KÖVÉR György 2006. *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest
- HADAS Miklós 1999. Stílus és karakter. Futballhabituológiai traktátus. *Replika* 36, 125–144.
- HADAS Miklós–KARÁDY Viktor 1995. Futball és társadalmi identitás. *Replika*. 17/18, 89–121.
- HALÁSZ Gábor 2008. *A jelen és jövő iskolája – közoktatás Magyarországon és Európában*. In: BENEDEK András–HUNGLER Diána (szerk.): *Az oktatás közügy* (a VII. Nevelésügyi Kongresszus programja). Budapest, 17–34.
- HORVÁTH H. Attila 2010. Aranylő rongylabda. Fragmentumok a magyar foci virágkoráról. *Iskolakultúra*. 2. szám, 127–134.
- HUSÉN, Torsten 1994. *Az oktatás világproblémái*. Budapest
- JÓBORU Magda 1972. *A köznevelés a Horthy-korszakban*. Budapest
- A KISPESTI kézműves iparosság története 1886–1936*. Kispest, 1936
- KŐ András 1997. *Szemétből mentett dicsőségünk*. Volt egyszer egy aranycsapat. Budapest
- KUN László szerk. 1982. *A magyar testnevelés és sport története*. 2., jav., bőv. kiad., Budapest
- LÉVAI György főszerk. 2002. *Magyar sportenciklopédia*. Budapest
- MAGYAR Statisztikai Évkönyv*, 1910. <http://www.lib.pte.hu/elektkonyvtar/efolyoiratok/PTEdigitalizalas/StatisztikaiEvkonyv/1910/hm/015.htm>
- MIHÁLY Ildikó 2002. Élethosszig tartó tanulást mindenkinek! Az OECD oktatáspolitikai alapelveiről. *Új Pedagógiai Szemle*, 2002, március, 101–110.
- MURAKÖZI Tibor közlése 2010. A volt SZAC-kapussal készült interjú.
- L. NAGY Zsuzsa 1996. *A haszonból élő kispolgár*. Debrecen
- NEGVEDI András, HEGEDŰS István 1988. *Sportnaplóm a 80 éves SZAC öregfiúkról*. Kézirat.
- NEMES Jenő közlése 2010. A volt SZAC-játékosslal készült interjú.
- PIHGY 2007. *Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény* [Budapest 18. ker.] *Naptára*
- PONGRÁCZ György 1992. *A Bamba*. Minden idők legnagyobb gólkirájáról. Deák Ferenc életregénye. Budapest

- PUSKÁS, Ferenc 1955. *Captain of Hungary*. Cassell & Company Ltd., London
- REJTŐ László 1966. *Az aranycsapat és árnyai*. Budapest
- ROMSICS Ignác 2005. *Magyarország története a XX. században*. Budapest
- RUSSELL, L. Robert: *Informal Learning in Context*. <http://www.informallearning.com/archive/Russell-77.htm>
- SALY Noémi 2004. Pörköltestély, csodaszamár. *Kispesti Krónika*, 2004/1. szám, 23–34.
- SINKOVITS Imre visszaemlékezése <http://szineszkepzes.honlapepito.hu/?modul=oldal&tartalom=1110796>
- SZÖLLŐSI György 2006. *Puskás*. Böv. kiad. Nemzeti Sport Könyvek 37., Budapest
- TÉGLÁS Tivadar szerk. 1996. *Pestszentlőrinc krónikája*. Múltunkról a mának. Budapest
- TÉGLÁS Tivadar 2009. *Pestszentlőrinc évszázada a helyi sajtó tükrében, 1895–1990: adalékok a XVIII. kerület, Pestszentlőrinc-Pestszentimre történetéhez*. PIHGY, Budapest
- TÓT Éva 2005. *Kutatási összefoglaló*. A munkavégzéshez kapcsolódó informális tanulás jellemzői, az így szerzett tudás feltárásának és hasznosításának lehetőségei www.ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebIntRedirect&WG
- TÓT Éva, DERÉNYI András, TÖRÖK Balázs 2008. *A nem-formális és informális tanulás elismerése*. OECD RNFIL project Country Background Report–Hungary. http://www.erak.hu/szemelvenyek/rnfil_01.pdf

The Grounds of Informal Education between the Two World Wars

Based on the example of Kispest and Pestszentlőrinc

The paradigm of life-long learning makes it important to analyze the different forms of learning. Informal education is ‘a natural concomitant of every-day life’, not only a current phenomenon, therefore it is reasonable to examine its development as well as to analyze its stages. In Hungary between the two world wars, learning outside the classroom was largely determined by the military youth organization, the boy scouts, and sports clubs. The paper studies the role of these associations and how informal learning within them influenced the life of boys.

We are looking into the period when Hungary made a step towards becoming a superpower in sports. The research focuses on two football players (Puskás and Deák), on their clubs (Kispest Atlétikai Club and Szentlőrinci Atlétikai Club), and on the small towns they were brought up in. By examining the historical and social background of the places, based on interviews with their fellow club members, contemporaries, family members and relatives, as well as by analyzing the local newspapers, collecting photographic materials and studying the iconography, we attempt to grasp the small-town venues offering education and learning, in addition to the forms of informal learning tied to the boy scouts, sport clubs and military youth organizations.

Keywords: informal learning, military youth organizations, boy scouts, sports clubs, identity